

MAREK I. BARANIAK, WARSZAWA

ORCID: 0000-0001-5665-1089

HISTORIOGRAFIA BIBLIJNA W PERSPEKTYWIE HEBRAJSKIEJ ONOMASTYKI. PRZPADEK IMION POTOMKÓW SAULA W KSIĘGACH KRONIK (1KRN 8,33-34; 9,39-40)

Imiona potomków Saula pojawiają się w innej formie w Księgach Kronik (1Krn 8,33-34; 9,39-40) niż w Księgach Samuela (2Sm 2–4; 9; 19; 21). W Kronikach imię Iszbaal jest użyte zamiast Iszboszet, a Meribaal zamiast Mefiboszet. Próby rozwiązanie tego klasycznego problemu tekstualnego wpływającego na historiografię biblijną zmuszają obecnie egzegetów do zwrócenia szczególnej uwagi na badania epigraficzne poświęcone onomastyce hebrajskiej.

Artykuł, po przywołaniu kwestii wyboru i funkcji imienia w starożytności, przedstawia w ogólnym zarysie aktualny stan badań poświęconych onomastyce hebrajskiej w okresie monarchicznym. Zwraca uwagę głównie na imiona z członem teoforycznym, wśród których są poświadczane formy z elementem *b'l* (*Baal*) – kojarzonym z kananejskim bogiem Baalem. W tym kontekście zostaje ukazany, związany z krytyką tekstualną Biblii, klasyczny problem interpretacyjny dotyczący form imion potomków Saula. Z dotychczasowych prób wyjaśnienia tych różnic wyodrębniono dwie główne grupy hipotez. W ten sposób artykuł powrócił do pytania o genezę formy imion potomków Saula w Księdze Kronik wykazując, że, opierając się na aktualnym stanie wiedzy, pozostaje ono nierozstrzygnięte. Przywołanie oryginalnych imion członków pierwszej hebrajskiej dynastii królewskiej mogło być narzucone w Księgach Kronik nie tylko przez pierwotną wersję Ksiąg Samuela, ale również przez judzką ustną tradycję i być może ocalałe dokumenty z archiwów królewskich. Zawarta w artykule dyskusja wykazuje, że naturalną drogą

poszukiwania odpowiedzi na przedstawione pytania są pogłębione badania antroponimów z członem *b'l*, które pojawiają się we wczesnej historiografii Izraela – ale nie ograniczonej tylko do lektury tekstu biblijnego.

Ad nomen argumenta

W starożytności zwykle znaczenie imienia było dla otoczenia danej osoby czytelne i zrozumiałe.¹ Dlatego też imiona były wybierane ze szczególną uwagą, której towarzyszyły określone przez tradycję reguły i zwyczaje, np.:

- forma i znaczenie imienia były często powiązane z okolicznościami towarzyszącym narodzinom jego posiadacza,²
- nadanie imienia wyrażało społeczne uznanie dla bohatera z teraźniejszości lub przeszłości,³
- w obcym etnicznie środowisku używano niekiedy podwójnego imienia, jedno nawiązywało do tradycji rodzimej a drugie miało formę zaczerpniętą z lokalnego języka,⁴
- dziecko mogło otrzymać imię po członku rodu, tego szczególnie przykładem są odojcowskie człony imion,⁵
- przyjmowano też imiona koronacyjne,⁶

---

¹ Por. Ch. A. Rollston, *Ad Nomen Argumenta: Personal Names as Pejorative Puns in Ancient Texts*, w: A. F. Botta (red.), *In the Shadow of Bezalel: Aramaic, Biblical, and Ancient Near Eastern Studies in Honor of Bezalel Porten*, Leiden 2013, s. 367-386.

² Por. Rdz 21,6; 25,26; 38,29; 1Sm 4,12-22; itd.

³ Przykładem jest rozpowszechnienie użycia imienia „Juda” po Powstaniu Machabeuszów, por. T. Ilan, *Lexicon of Jewish names in Late Antiquity. Part I: Palestine 330 BCE – 200 CE*, Tübingen 2002, s. 112-125; Ch. A. Rollston, *Ad nomen*, s. 364.

⁴ Por. historia Józefa (Rdz 41,45); Daniela (Dn 1,6-7), Pawła (Dz 13,9), itp.

⁵ Por. Łk 1,59-66; B. E. Socolnic, *Chronology and Papyponymy: A List of the Judean High Priests of the Persian Period*, Atlanta 1999.

⁶ Por. A. M. Honeymann, *The Evidence for Regal Names among the Hebrews*, JBL 67/1948, s. 13-25.

- niekiedy przybierano zawołania i przydomki odwołujące się do ważnych epizodów w życiu danej osoby,⁷
- niektóre znaczące postacie były określane innymi imionami w różnych źródłach.⁸

Nie można jednak zapomnieć, że dla wielu starożytnych pisarzy imiona przywoływanych przez nich postaci były także elementem wyrazu formy literackiej oraz nośnikiem zamierzonej treści: satyry, ironii, pejoratywu. W tym kontekście praktyka zmiany pozytywnego znaczenia imienia w szkalujące była dość powszechna w całym starożytnym świecie, spotykana w tekstach hebrajskich, aramejskich, greckich jak i łacińskich. Wykorzystywano w tym celu m.in. paronomazję⁹ i homofonię.¹⁰

Należy również pamiętać, że imię było istotnym elementem etnicznej tożsamości definiowanej często przez religijny kult. Nie dziwi zatem, że także na terenie całej ziemi Izraela i w Transjordanii są poświadczone w dokumentach epigraficznych teoforyczne formy imion zarówno hipokorystyczne (skrótowe) i pełne. Jednak pod względem użycia charakterystycznych elementów teoforycznych ich występowanie było ograniczone do terytoriów określonej grupy lub podgrupy etnicznych.¹¹

---

⁷ Np. Jakub staje się znany pod imieniem Izraela (Rdz 32,28); Szymon staje się Piotrem (Mt 16,16-18) itp.

⁸ Np. ojciec Sefory jest znany jako Jetro (Wj 3,1; 4,18; 18,1); Hobab (Lb 10,29-32; Sdz 4,11) i Reuel (Wj 2,18).

⁹ Np. zmiana przydomka lidera drugiej wojny żydowskiej (132-135 r. n.e.) Szymona bar Kosiby, który był nazywany bar Kochbą.

¹⁰ Np. historia Nabala (1Sm 25,2-42).

¹¹ Por. M. G o l u b, *The distribution of personal names in the Land of Israel and Transjordan during the Iron II Period*, *The Journal of the American Oriental Society* 134(2014) nr 4, s. 621-643.

Onomastyczne *status quaestionis* w okresie żelaza II

Onomastyczna ewolucja

Okres żelaza II, obejmujący przedział czasu od hipotetycznych początków monarchii izraelskiej w X w. p.n.e. aż po niewolę babilońską w 586 r. p.n.e., badacze zwykle dzielą na dwa podokresy: wczesny (X-VIII w. p.n.e.) i późny (VII-VI w. p.n.e.). Ten podział uwzględnia polityczne i etniczne przemiany wywołane agresją Asyrii na tereny Izraela zakończone upadkiem Samarii ok. 722 r. p.n.e. W studiach poświęconych badaniu geograficznego rozpowszechnienia użycia imion własnych w okresie żelaza II w ziemi Izraela i Transjordanii Mitka Golub¹² wykazuje wyraźne przemiany, które określa mianem onomastycznej ewolucji. Zawracając uwagę na geograficzną dyslokację imion musiał się ograniczyć do wykorzystania materiału epigraficznego pochodzącego tylko z terenowych badań archeologicznych. Obejmuje on 799 form imiennych (z 66 stanowisk) podzielonych na grupy zawierające imiona teoforyczne hipokorystyczne i pełne, oraz inne. Wśród teoforycznych (pełnych) wyróżnił siedem podgrup obejmujących pięć charakterystycznych członów teoforycznych: *jhw*, *jh*, *jw*, *b'l*, *'l* oraz inne imiona nie odwołujące się do tetragramu *jhw* (*hdd*, *hr*, *jrḥ*, *kms*, *mwt*, *qws*) i zawierające boskie apelatwy (*'b*, *'dn*, *'h*, *ḥm*, *mlk*, *'m*).

Na podstawie analizy statystycznej i chronologicznej zauważył, że w późniejszym okresie żelaza II spada znacząco użycie teoforycznych imion hipokorystycznych¹³ (z 27% na 17%) podczas gdy wzrasta użycie imion teoforycznych (od 50% do 57%) i innych (od 23% do 26%), lecz już w ograniczonym obszarze. W grupie imion teoforycznych różnica między tymi dwoma okresami jest także bardziej znacząca. Najbardziej powszechny we wczesnym okresie element teoforyczny *jw* (30%) nieomal zanika w okresie późniejszym, zaś członek *jhw* staje

¹² Por. *tamże*, s. 621-642.

¹³ W tych skróconych formach imion element teoforyczny jest pominięty, dlatego też jest niemożliwe określenie ich pierwotnej pełnej formy, np. *'bj* jest skróconą formą od *'bjhw* lub *'bj'l*.

się wówczas dominującym elementem teoforycznym (wzrost z 21% na 67%). Użycie członu *b'l* i boskich apelatywów zmniejsza się w późniejszym okresie (z 28% na 14%), podczas gdy następuje wzrost użycia teoforycznych elementów jahwistycznych (z 53% na 69%). Spadek użycia innych boskich imion w późniejszym okresie (z 5% na 1%) musi być ewaluowany bardzo ostrożnie, gdyż ich użycie jest bardzo ograniczone zarówno we wcześniejszym jak i późniejszym okresie.

Jakie społeczne czynniki stoją za tą onomastyczną ewolucją? Spadek liczby teoforycznych imion hipokorystycznych i towarzyszący temu wzrost liczby imion teoforycznych, zwłaszcza zawierających teoforyczne elementy jahwistyczne, może wskazywać na rozprzestrzenianie się bardziej radykalnej formy jahwizmu. Zmiany takie, jak zanik członu *jw* i spadek użycia elementu teoforycznego *b'l*, powinien być wiązany ze skutkami wynikłymi z upadku północnego królestwa, gdyż *jw* i *b'l* były charakterystycznymi elementami imion izraelskich. Spadek użycia boskich apelatywów może odzwierciedlać najprawdopodobniej zmiany upodobań w nadawaniu imion, zwłaszcza że same boskie apelatywy nie donoszą się jednoznacznie do określonego boga.

Teoforyczne elementy w formach imion izraelskich

Człon teoforyczny *jw* (najprawdopodobniej wywodzący się od boskiego imienia wyrażonego w formie tetragramu *jhwh*) jest najbardziej charakterystyczny dla królestwa Izraela – w odróżnieniu od członu *jhwh* używanego w Judzie. Jego występowanie potwierdzone epigraficznie koncentruje się w Samarii i Ćorvat Teman (Kuntillet 'Ajrud),¹⁴ a tylko kilka dokumentów z imionami z członem *jw* pojawiło się na terytorium Judy. Ten dominujący we wczesnym okresie żelaza II teoforyczny element *jw* zanikł w późniejszym okresie, więc ma to bez wątpienia bezpośredni związek z upadkiem Izraela.

---

¹⁴ Wprawdzie stanowisko to znajduje się na południowych rubieżach, jeszcze ok. 50 km na południe od Kadesz-Barnea, to materialnie jest związane bardzo mocno z północną ortografią i nazwą Samaria.

Tabela 1. Chronologiczna dystrybucja głównych siedmiu form teoforycznych imion według danych przytoczonych przez M. Goluba.¹⁵

w. p.n.e.	<i>jhw</i>	<i>jh</i>	<i>jwt</i>	<i>'l</i>	<i>b'l</i>	apela- tywy	inne imiona
X-VIII	21%	2%	30%	14%	10%	18%	5%
VII-VI	67%	1,5%	0,5%	17%	3%	11%	1%

Podobnie imiona z elementem *b'l* poświadczane są we wczesnym okresie żelaza II tylko w Izraelu – niemal wyłącznie w Samarii. Golub¹⁶ zidentyfikował ten element w osiemnastu formach imion. Proporcjonalnie do całego zebranego materiału epigraficznego jest to prawie dwa razy więcej od pozostałych imion z elementem teoforycznym innym niż odnoszący się do JHWH.

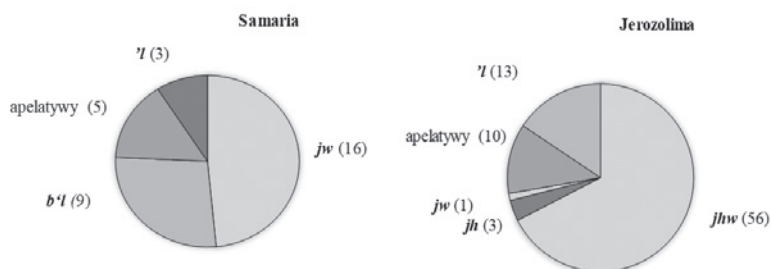
Tabela 2. Miejsca i okres występowania elementu *b'l* wg danych zebranych przez M. Goluba.

w. p.n.e.	Izrael		Filistea		Ammon	Fenicja
	Samaria	Bet-Sze'an	Tel Aszkelon	Tel Jemmeh	Tel el-'Umeiri	Akko
X-VIII	9	1	-	-	-	
VII-VI	-	-	4	2	1	1(?)

Z upadkiem Izraela element *b'l* zanika w tym obszarze, ale jest później potwierdzony w trzech lokalizacjach: dwóch w Filistei i jednej w Transjordanii. Fakt ten można kojarzyć z emigracją części populacji Izraela wywołanej przez agresję Asyrii.

¹⁵ Por. M. Golub, *The distribution of personal names in the Land of Israel and Transjordan during the Iron II Period*, s. 630.

¹⁶ Por. *tamże*, s. 634.

Rys. 1. Porównanie materiału epigraficznego zawierającego imiona własne z elementem teoforycznym i boskimi apelatywami z Jerozolimy i Samarii (X-VII w. p.n.e.).

Podsumowując, już we wczesnym okresie żelaza II widać w zgromadzonym materiale epigraficznym znaczące organicznie użycia członów teoforycznych zaczerpniętych z innych imion boskich poza formami wywodzącymi się od JHWH (53%), El (14%) i Baal (10%). Koncentracja dokumentów epigraficznych zawierających imiona z elementem *b'l* (*baal*) głównie w Samarii wydaje się potwierdzać wcześniejszą hipotezę biblistów i historyków, uznającą ten człon za izraelski element teoforyczny. Dodatkowo uwzględnienie proporcji użycia elementów teoforycznych wywodzących się zarówno od imienia JHWH oraz słów El i Baal, skłania do uznania dwóch ostatnich za popularne apelatywy odnoszące się też do JHWH – jako Boga Izraela. Fakt ten jest mocnym argumentem przemawiającym za hipotezą głoszącą, że chociaż słowo *b'l* (*baal*) jest imieniem (lub członem imienia) kananejskiego boga burzy, to było ono używane też jako powszechny boski apelatyw „Pan” i odnoszone do Boga Izraela – JHWH. Podobnie – co jest tym razem bardziej oczywiste i powszechnie uznawane – miało to miejsce w przypadku słowa 'l (El), imienia ojca bogów w kananejskim panteonie, które było używane jako boski apelatyw „Bóg” – występujący także w formie 'lhjm (Elohim).¹⁷

¹⁷ Por. J. H. T i g a y, *You Shall Have No Other Gods: Israelite Religion in the Light of Hebrew Inscriptions*, Atlanta 1986, s. 14 i appendix B.

W celu uchwycenia istotnych różnic między formami imion używanymi w Izraelu i Judzie pomocne jest zestawienie w postaci wykresów formy i liczby poświadczonych przez epigrafikę imion z Jerozolimy i Samarii – w którym znajdują się formy z członami teoforycznymi oraz boskimi apelatywami.

Należy przypomnieć, że od wczesnego do późnego okresu żelaza II ograniczone użycie elementu *b'l* i innych imion boskich ulega dalszemu zmniejszeniu. W tym samym czasie wzrasta znacząco użycie trzech pozostałych jahwistycznych członów teoforycznych: *jhw*, *jh* i *jw* – przynależących do wspólnej grupy.

Onomastyczny *crux interpretum* – Druga Księga Samuela a Pierwsza Księga Kronik

Druga Księga Samuela przywołuje fragmenty historii ocalałych potomków Domu Saula po jego śmierci w bitwie z Filistynami pod Górą Gilboa: jego syna Iszboszeta (2Sm 2–4), jego wnuka Mefiboszeta, syna Jonatana (2Sm 4; 9; 19) i innego z synów Saula, który także był nazywany Mefiboszet (2Sm 21, 8). Te imiona potomków Saula pojawiają się w innej formie w pierwszej Księdze Kronik (1Krn 8,33-34; 9,39-40) – imię Iszbaal¹⁸ jest użyte za Iszboszet a Meribbaal zamiast Mefiboszet.

Zwykle te różnice w formie imion są wyjaśniane jako teologiczne poprawki wprowadzone do Księgi Samuela, które mają na celu usunięcie z imion potomków pierwszego króla izraelskiego

---

¹⁸ Imię „Iszbaal” nie widnieje na liście synów Saula w 1Sm 14,49. Wielu badaczy uważa, że jego odpowiednikiem jest umieszczone tam imię „Jiszwi”. Więcej na ten temat w dalszej części artykułu. Por. J. C. V a n d e r k a m, *Davidic Complicity in the Deaths of Abner and Eshbaal: A Historical and Redactional History*, JBL 99/1980, s. 527, p. 21; M. T s e v a t, *Ishbosheth and Congeners: The Names and Their Study*, HUCA 46/1975, s. 78–83; J. D. F o w l e r, *Theophoric Personal Names in Ancient Hebrew: A Comparative Study*, JSOTSup 49, Sheffield 1988, s. 57-61.

synkretycznego teoforycznego członu *b'l* kojarzącego się z kana-
nejskim bogiem Baalem.¹⁹

Tabela 3. Proszę o tytuł dla tabeli. MF

Proszę o tytuł dla tabeli. MF

2Sm 2,8.10; 3,8.14.15; 4,5.8.12	<i>'jš bšt</i>	1Krn 8,33; 9,38	<i>'šb'l</i>
2Sm 4,4; 9,6; 19,26.31; 21,8.	<i>Mpjbšt</i>	1Krn 8,36; 9,40	<i>mrjb b'l</i>
2Sm 5,16; 1Krn 3,8	<i>'ljd'</i>	1Krn 14,7	<i>b'ljd'</i>
2Sm 11,21	<i>Jrwbšt</i>	Sdz 9,1	<i>b'ljd'</i>
2Sm 23,8	<i>jšb bšbt</i> <i>thhkmnj</i>	1Krn 11,11	<i>jšb'mbn hhkwnj</i>
		LXX(B)	<i>iebosthe</i>
		LXX(Luc)	<i>iesbaal</i>
		VL	<i>iesbael</i>

Są także alternatywne próby odpowiedzi na pytanie: Jak te różnice w formie imion należy rozumieć i jak je interpretować? Pojawiają się one na marginesie każdej analizy historiograficznej zarówno Księgi Samuela jak i dzieła kronikarskiego i wpasowują się w jedną z dwóch głównych grup hipotez:²⁰

¹⁹ Por. A. R o f é, *Text and Context: The Textual Elimination of the Names of Gods and Its Literary, Administrative, and Legal Context*, w: C. W e r m a n (red.), *From Author to Copyist. Essays on the Composition, Redaction, and Transmission of the Hebrew Bible in Honor of Zipi Talshir*, Winona Lake (IN) 2015, s. 63-80; M. A v i o z, *The Names Mephiboshet and Ishboshet Reconsidered*, *JANES* 32/2011, s. 11-20.

²⁰ Podobną klasyfikację hipotez przedstawił M. A v i o z, *The Names Mephibosheth and Ishbosheth*, s. 12-19.

Hipoteza intencjonalnej zamiany

Większość badaczy uważa zmianę członu *b'l* (*baal* – „pan”) na *bšt* (*boszet* – „wstyd / rozczarowanie, zawód”)²¹ za intencjonalną.²² Uznano, że początkowo wyraz *b'l* jako apelatyw odnoszono także do Boga Izraela,²³ ale już w czasach proroka Ozeasza (połowa VIII w. p.n.e.) kojarzono go głównie z kultem kananejskim, dlatego też jako wyraz dystansu od jego użycia zastępowano go w formach imion własnych członem *bšt* – obraźliwe określenie używane przez proroków (Jr 3,24; 11,13; Oz 9,10). Zatem także późniejsi edytorzy i kopiści Księgi Samuela, nie chcąc przywoływać w żadnej formie imienia kananejskiego boga Baala, zmienili ten człon na element wyrażający ich negatywny stosunek do kultu kananejskiego. Jak zauważono wcześniej, człony *jh*, *b'l* (oraz *mlk*) występowały w czasach Saula (X-VIII w. p.n.e.) w podobnej teoforycznej konotacji odnoszącej się do boga Izraela JHWH. Jednocześnie nie ma żadnych podstaw, by uznać, że Saul nie był szczerym wyznawcą jahwizmu i celowo nadał swoim potomkom imiona przywołujące kananejskiego boga Baala.

---

²¹ Wbrew popularnej interpretacji *bšt* jako „wstyd”, słowo to może także oznaczać „rozczarowanie”, „zawód” – taką interpretację potwierdzają niektóre fragmenty Biblii, np. przypadek „młodzieńców”, którzy posłani po wodę do cystern powracają „zawiedzeni” (*bšw*) (Jr 14, 3). Odnoszenie postaci Baala do formy *bwš* – „wstyd/zawód” pojawia się nie tylko w przypadku imion własnych, ale jest całkiem powszechna w formach odczasownikowych w innych księgach, np. Ozeasza, Izajasza, Przysłów itd. Por. S. B. N o e g e l, *The Shame of Ba'al: The Mnemonics of Odium*, JNSL 41/2015, s. 69-94.

²² Por. S. R. D r i v e r, *Notes on the Hebrew Text and the Topography of the Books of Samuel*, Oxford 1913, s. 253-255; P. K. M c C a r t e r, *II Samuel*, AB, New York 1984, s. 85; D. V. E d e l m a n, *Ish-bosheth*, ABD 3, s. 509-510; t e n ż e, *Mephibosheth*, ABD 4, s. 697.

²³ Por. Y. K a u f m a n n, *The History of Israelite Religion – abridged and translated by M. Greenberg*, Chicago 1960, s. 134, 137-140; G. F. M o o r e, *Judges*, ICC, New York 1906, s. 195-196; J. T i g a y, *You Shall Have No Other Gods*, s. 68; U. O l d e n b u r g, *The Conflict between El and Ba'al in Canaanite Religion*, Leiden 1969, s. 181; B. M a z a r, *The Early Israelite Settlement in the Hill Country*, BASOR 241/1981, s. 82.

Należy zauważyć, że teoforyczny człon *b'l* znajduje się także w imieniu syna Dawida – *b'lj'd'* Beeliada (1Krn 14,7).

Dlaczego zatem pierwotny człon teoforyczny *b'l* zachował się w Księgach Kronik, późniejszych pod względem czasu redakcji w stosunku do Księgi Samuela? Odpowiedź jest formowana na podstawie wspomnianej już tezy, sugerującej późniejsze zmiany w tekście Księgi Samuela, w okresie gdy wyraz *baal* stał się jednoznacznie gorszący – może już w czasach dynastii Jehu lub później.²⁴ Redaktor Księgi Kronik zachował natomiast pierwotne formy imion zawierające człon *b'l*, ponieważ w jego czasach po okresie niewoli babilońskiej już nie istniało bezpośrednie zagrożenie synkretyzmem ze strony religii kananejskiej. U podstaw tej opinii tkwi założenie, że Kronikarz dysponował pierwotną wersją Księgi Samuela bliższą *Vorlage*.²⁵

Jaka natomiast intencja Kronikarza towarzyszyła tej rekonstrukcji pierwotnych form imion? Czy był to wyraz anty-Saulowego nastawienia? Wydaje się, że wręcz przeciwnie – odrzucenie elementu *bšt* na rzecz pierwotnego *b'l* przywracało niejako godność potomkom króla Saula.

Hipoteza synonimicznego ekwiwalentu

Inni badacze²⁶ uważają element *bšt* w imionach synów Saula za synonimiczny ekwiwalent formy *b'l*. Wskazują też, że człon teoforyczny *bšt* powinien być rozumiany w nawiązaniu do akadyjskiego

²⁴ Por. E. Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, Minneapolis 1992, s. 267-268.

²⁵ Por. I. Kalimi, *An Ancient Israelite Historian: Studies in the Chronicler, His Time, Place and Writing*, Assen, 2005, s. 25. Kalimi uważa, że Księgi Samuela i Królewskie służyły Kronikarzowi jako: “raw materials for manipulation as he saw fit: he adapted, supplemented, and omitted from them according to his own ideological theological outlook”.

²⁶ Por. M. Jastrow Jr., *The Element Bosheth in Hebrew Proper Names*, JBL 13/1894, s. 19-30; G. J. Hamilton, *New Evidence for the Authenticity of bšt in Hebrew Personal Names and for its Use as a Divine Epithet in Biblical Texts*, CBQ

słowa *baštu*, oznaczającego też „ducha opiekuńczego”.²⁷ Rdzeń ten przeszedł z akadyjskiego do amoraickiego, a następnie do grupy dialektów zachodnio-semickich. W języku hebrajskim miałyby uzyskać znaczenie imienia boskiego. Oznacza to, że zmiana form imion nie wynikała z różnic powstałych w procesie transmisji tekstu. Obydwie formy miałyby być używane niezależnie od siebie, tak jak to widoczne jest w przypadku innych postaci w tekście biblijnym, które mają dwa imiona. Jastrow²⁸ przywołuje przykład Jehoiakima/Eliakima (2Krl 23,34) i Mattaniasza/Sedecjasza (2Krl 24,17).

Hipoteza ta zawiera jednak wiele słabych punktów, np. brak poświadczonych innych przykładów użycia akadyjskiego słowa *baštu* w tekście biblijnym. Dlaczego człon *b'l* akurat tylko w tych charakterystycznych imionach członków rodziny Saula zostałyby zmieniony? Dlaczego obydwie formy nie pojawiają się symultanicznie? Poza tym słowa związane z tematem *bšt* nie mają pozytywnej konotacji w tekstach biblijnym.²⁹

Hipoteza nieintencjonalnego błędu kopisty

Nieliczni badacze, jak Diana V. Edelman,³⁰ uważają że imię Meriboszet (*mpjbsšt*) uzyskało formę Meribbaal (*mrjb b'l*) z powodu graficznego podobieństwa między hebrajskimi literami *pe* (*p*) i *resz* (*r*). Wprawdzie litery te różnią się od siebie na wszystkich

---

60/1998, s. 228-250; S. Schorch, *Baal oder Boschet? Ein umstrittenes theophores Element zwischen Religions- und Textgeschichte*, ZAW 112/2000, s. 598–611.

²⁷ Por. Y. Levin, *Baal Worship in Early Israel: An Onomastic View in Light of the “Eshbaal” Inscription from Khirbet Qeiyafa*, MAARAV 21(2014) nr 1-2, s. 203-222; G. J. Hamilton, *New Evidence*, s. 228-250.

²⁸ M. Jastrow Jr., *The Element Bosheth in Hebrew Proper Names*, s. 19-30.

²⁹ Np. (BT) Jr 3,24: „Baal [dosłownie „wstydliva rzecz” (*hbšt*)] pochłaniał od zarania naszej młodości owoc pracy naszych przodków, ich drobną trzodę i bydło, ich synów i córki”. Jr 11,13: „Bo ile masz miast, tyle też bogów, Judo! Ile ma ulic Jerozolima, tyle wzniesiście ołtarzy Hańbie [*lbšt*], ołtarzy kadzielnych dla Baala.”

³⁰ Por. D. V. Edelman, *Ish-bosheth*, ABD 3, s. 509-510; t a ż, *Mephibosheth*, ABD 4, s. 697; J. Naveh, *Early History of the Alphabet: An Introduction to West Semitic Epigraphy and Palaeography*, Jerusalem 1997², s. 98.

stadiach ich rozwoju, to jednak w pewnych okresach mogło dojść do ich pomieszczenia gdy zapis głowy litery był mniej czytelny.

Rys. 2: Przykład kształtu litr *pe* i *resz* z okresu Pierwszej Świątyni

Pytanie o genezę formy imion potomków Saula w Księdze Kronik

Księgi Kronik są zwykle dzielone na dwie sekcje o nieproporcjonalnej długości. Pierwsza obejmuje dziewięć rozdziałów zawierających listy genealogiczne (1Krn 1–9) a następna poświęcona jest historiograficznemu opisowi okresu rozciągającego się od śmierci Saula do deklaracji Cyrusa (1Krn 10 – 2Krn 36). Mimo niewielkich rozmiarów i charakterystycznego położenia (pierwsze dziewięć rozdziałów), jednostka ta nie znalazła dużego zainteresowania wśród badaczy. Prawdopodobnie po części z powodu swojej suchej technicznej natury oraz przekonania, że była dodana do księgi w końcowym etapie jej formowania. Obecnie jednak ta pierwsza jednostka tekstu Kronik jest uważana za integralną część pracy Kronikarza.³¹ Analizy literackie jednoznacznie wykazują intencjonalne włączenie wspomnianych genealogii do całości dzieła. Ich kompozycja, treść oraz

³¹ Por. K. B o d n e r, *Reading the Lists: Several Recent Studies of the Chronicler's Genealogies*, w: P. S. E v a n s, T. F. W i l l i a m s (red.), *Chronicling the Chronicler. The Book of Chronicles and Early Second Temple Historiography*, Winona Lake (IN) 2013, s. 29–41.

wykorzystanie różnych środków literackich jak paralelizm, aluzja, gra słów sprawia wrażenie materiału do niekończącego się studium.

Dlaczego Kronikarz lub późniejsi pisarze nie użyli imion potomków Saula zgodnie z formą, jaką uzyskały w ostatecznej wersji Księgi Samuela? Czy przedstawienie tych imion w pierwotnej formie mogło pomóc Kronikarzowi w wyostreniu kontrastu między postacią Saula, który zawiódł Boga, a absolutnie lojalnym w stosunku do niego Dawidem?³² To stanowisko jest trudne do utrzymania, ponieważ Kronikarz zachował także człon *b'l* w imieniu jednego z synów Dawida, *b'lj'd'* „Beeliada” (1Krn 14,7), w przeciwieństwie do formy *'lj'd'* („Eliada”) użytej w 2Sm 5,16.51. Bez wątpienia trudno jest określić rzeczywistą przyczynę tych różnic w formach imion synów Saula. Być może tekst Księgi Samuela, którym dysponował Kronikarz, pochodził z pierwotnej tradycji poprzedzającej zmianę form imion.³³ Pozostaje pytanie o źródło tej tradycji, może było to lokalne judzkie (monarchiczne) a nie babilońskie (deuteronomistyczne).³⁴

Kronikarz nie używał obraźliwych terminów na określenie pogańskich bóstw i nie miał też skrupułów w określaniu ich własnymi imionami jak i używania powszechnego terminu „bogowie”. Nie przeszkadzało mu też imię Baala, którego element znajduje się w genealogiach Saula i Dawida. Jednak należy pamiętać, że użycie formy l. mn. Baalowie w Księgach Kronik w opozycji do formy l. poj. Baal może być emfazą zwracająca uwagę na konieczność eliminacji kultu Baala. Nakładające się na to świadectwa aramejskich papirusów z Elefantyny ukazują istniejące w V w. p.n.e. ślady religijnego

---

³² Człon *boszet* w formach imion w Księgach Samuela wyraża negatywny stosunek autora do dynastii Saula, ale jego zamiana na element *baal* w Księgach Kronik nie musi być uznane za zmiękczenie negatywnego stanowiska. Porównanie obrazów Dawida i Saula w kontekście religijnym przedstawił W. R i l e y, *King and Cultus in Chronicles. Worship and the Reinterpretation of History*, JSOTSup 160, Sheffield 1993.

³³ Por. S. J a p h e t, *I & II Chronicles*, OTL, Louisville 1993, s. 198.

³⁴ Obszerną dyskusję na temat źródła Księgi Kronik przedstawili m.in.: G. N. K n o p p e r s, *I Chronicles 1–9*, AB 12, New York 2003; I. K a l i m i, *The Reshaping of Ancient Israelite History in Chronicles*, Winona Lake 2005, s. 11-16.

synkretyzmu w lokalnej diasporze żydowskiej. Wszystko to razem stawia pod znakiem zapytania tezę o zaniku tendencji synkretycznych w czasach i środowisku Kronikarza.

Antroponimy z członem *b'l* (*baal*) we wczesnej historiografii Izraela

Jak zostało już wspomniane, znaczna większość hebrajskich imion teoforycznych w Biblii, związanych z okresem monarchicznym, jest jahwistyczna, ale pojawiają się także imion z członem *b'l* (*baal*).³⁵ Pierwszą problematyczną postacią o takiej formie imienia jest Jerubaal (*jrb'l*) („Czciciel-Baala” lub „Ustanowiony przez Baala”), znany też jako Gideon z klanu Abiezera z plemienia Manassesza (Sdz 7,1).³⁶ Kolejni dwaj to omawiani Eszbaal syn Saula (1Krn 8,33; 9,39) i Meribbaal syn Jonatana (1Krn 8,34; 9,40). Imię Baal (*b'l*) pojawia się także na liście przodków Saula w 1Krn 8,30 i 9,36, może ono być hipokorystyczną formą od Abi-Baal (*'bj-b'l*). Także jeden z przywódców plemienia Rubena wspomniany w 1Krn 5,5 nosił imię Baal (*b'l*).

Deuteronomistyczny historyk wyraźnie czuł się niekomfortowo, wspominając Izraelitów noszących takie podejrzone imiona, dlatego np. usprawiedliwił imię Gideona (Jerubaala) etiologicznie: „Niech sam Baal walczy z nim, gdyż zburzył jego ołtarz” (Sdz 6,32). Następnie nazwał wspomnianego przodka Saula Baala imieniem Abiel (*'bj'l*) (1Sm 9,1; 14,51) i konsekwentnie przekształcił imiona synów Saula do form Isz-boszet („człowiek zawodu/wstydu”) i Mefi-boszet („z ust zawodu/wstydu”).³⁷ Tekst 1Sm 14,49 przedstawia jedyną listę

³⁵ Por. Y. L e v i n, *Baal Worship*, s. 203-222.

³⁶ A. D e m s k y, *The Genealogy of Gibeon (1 Chronicles 9:35-44): Biblical and Epigraphic Considerations*, BASOR 202/1971, s. 17.

³⁷ Jak to zauważono wcześniej, są badacze negujący obraźliwą funkcję formy *boszet* wpisywanej w miejsce gorszącego elementu *Baal*. Prowadzi to do powstania hipotezy, upatrującej w formie *boszet* boskiego imienia; por. M. T s e v a t, *Ishbosheth and Congeners*, s. 71-87. Obszerną krytykę takiego stanowiska przedstawił M. A v i o z, *The Names Mephiboshet and Ishboshet Reconsidered*, s. 11-20; Ch. A. R o l l s t o n, *Ad nomen*, s. 377-382; R. M ü l l e r, *Das theophore Element*

synów Saula: Jonatan, Jiszwi i Malkiszua. Mogłoby się wydawać, że brakuje na tej liście Iszboszeta, jedyne go ocalałego syna Saula, jednak wielu badaczy uważa formę imienia Jiszwi (*jšw*) za zawierającą błędną pisownię formy Jsz-jaw (*'šjw*) – jahwistyczną wersję teoforycznej formy imienia Esz-baal (*'šb'l*) – *nota bene* w 1Krn 12,7 pojawia się podobne imię: Jiszszijas (*jšjhw*). Podobnie imię Joszeb-Baszszebet (*jšbbšbt*) wspomniane w 2Sm 23,8 mogłoby być błędną pisownią wywodzącą się od formy Iszboszet.³⁸ W 2Sm 11,21 Gedeon jest wspomniany jako Jerubbeszet (*jrbšt*), forma ta mogła być pierwotnie wokalizowana jako Jeru-boszet. Według tekstu z 2Sm 21,8 Saul miałby także syna o imieniu Mefiboszet (*mpbšt*). Nie jest on wspomniany w Księgach Kronik, ale analogicznie do podobnych form jest możliwe, że pierwotnie było to imię Mefi-Baal lub Merib-Baal. W przypadku jednak Beeliada (*b'lj'd' – „Baal-wie”*) syna Dawida (1Krn 14,7) Deuteronomista postępuje według innego schematu, nazywając go Eliada (*'lj'd' – „Bóg-wie”*) w 2Sm 5,16 – *nota bene* ta forma była również powtórzona w 1Krn 3,8. Jednym z pełnomocników Dawida, który stał „nad „drzewami oliwnymi i sykomorami w Szefeli”, był niejaki Baal-Chanan (*b'lhñn*) z Geder (1Krn 27,28). Podobnie jeden z bohaterów Dawida wspomniany w 1Krn 12,6 nosił imię (*b'ljh – „Baal jest Jah/we'”*).

Przeważająca część badaczy przyjmuje, że w większości tych przypadków właściwą pierwotną wersję imion przywołuje Kronikarz. Natomiast Deuteronomista miałby usuwać wstydlive ślady domniemanego baalizmu, widocznego w formach imion w pierwszych rodzinach królewskich. Zachowuje przy tym odmienne, pejoratywne podejście do rodu Saula, niż w stosunku do rodu Dawida.

W tym kontekście interesującym nowym onomastycznym dokumentem epigraficznym, nieuwzględnionym w analizach Goluba

---

'-Baal' zwischen Samuel und Chronik, w: U. Becker, H. Bezzel (red.), *Rereading the relecture? The Question of (Post)chronistic Influence in the Latest Redactions of the Books of Samuel*, Tübingen 2014, s. 107-129.

³⁸ Zauważył to już C. D. Ginsburg, *Introduction to the Massoretico-critical Edition of the Hebrew Bible*, London 1897, s. 403.

(2014 r.), jest fragment ceramiki z imieniem 'šb'l bn bd' (Eszbaal syn Bd') pochodzącej z przełomu X/IX w. pn.e. z Khirbet Qeiyafa.³⁹

Pojawiają się także sugestie, że imię postaci związanej z Dawidem, wspomniane przez Kronikarza jako Jaszobeam (jšb'm) w 1Krn 11,11; 12,7; 27,2, miało pierwotnie formę Eszbaal ('šb'l). W tym przypadku element b'l byłby zastąpiony przez 'm, („krewny”, „przodek”), dość powszechny północno-zachodni semicki epitet boski. Skoro jednak Kronikarza nie odstraszały imiona zawierające człon b'l, to dlaczego miałyby zmienić tu ten człon? Imię Jaszobeam („m-zwróci”) wydaje się naśladować schemat imienia Rehaboam („m-rozmnoży”), noszonego przez syna Salomona, jak i imienia jego zbuntowanego sługi Jeroboam („m-uczyni licznym”).

* * *

Dane epigraficzne zgodnie z historiografią biblijną pokazują, że w okresie monarchicznym Izraelici używali obok jahwistycznych form imion także sporadycznie imiona baalistyczne – z członem b'l. Fakt ten nie świadczy jednak jednoznacznie o istnieniu synkretyzmu, który mieszałyby jahwizm z innymi rodzimymi kultami kananejskimi m.in. Baala. Można uznać, że dyskutowane formy imion potomków Saula z Kronik – zgodnie z czołową zasadą krytyki tekstualnej *lectio difficilior potior* – odzwierciedlają wczesny schemat tradycji nadawania imion w Izraelu. Gdy Saul lub Dawid nadawali swoim synom imiona z elementem b'l (jak Eszbaal czy Baaljada) najprawdopodobniej uznawali ten teoforyczny człon jako odnoszący się do JHWH – Boga Izraela.

Chociaż redaktor deuteronomistyczny Księgi Samuela nie był zwolennikiem dynastii Saula, to obok wielu negatywnych zachowań

---

³⁹ Por. Y. Levin, *Baal Worship*, oraz Y. Garfinkel, M. R. Golub, H. Misgav, S. Ganor, *The 'Išba'al Inscription from Khirbet Qeiyafa*, *BASOR* 373/2015, s. 217-233. Pozostaje otwartym problemem, czy Khirbet Qeiyafa może być rzeczywiście uznane za izraelskie, wątpliwości przedstawia m.in.: Y. Levin, *The Identification of Khirbet Qeiyafa: A New Suggestion*, *BASOR* 367/2012, s. 73-86.

i błędów nie wspomina otwarcie o popełnionej przez niego idolatrii. Wręcz przeciwnie, przedstawia Saula jako lojalnego wyznawcę jahwizmu. Tym bardziej w przypadku Dawida i jego wiernych towarzyszy, Deuteronomista, Kronikarz ani inni pisarze biblijni nie dopuszczali jakiegokolwiek sugestii kultu obcych bogów. W tym kontekście autorzy historii deuteronomistycznej czuli się niekomfortowo, wspominając członków rodów królewskich i postaci z ich otoczenia noszących podejrzane pod względem religijnym imiona z członem *bʿl*. Dlatego też albo uzasadniają etiologicznie ich formę, jak w przypadku Gedeona (Jerubaala), albo dokonują ich przekształcenia semantycznego i fonetycznego, czego przykładem są wspomniane imion potomków Saula.

Dlaczego Kronikarz i późniejsi pisarze nie użyli imion potomków Saula zgodnie z formą, jaką uzyskały w ostatecznej wersji księgi Samuela? Na podstawie aktualnego stanu wiedzy pytanie to nie może być jednoznacznie rozstrzygnięte. Jest możliwe, że wersja tekstu Księgi Samuela którą dysponował Kronikarz była wcześniejsza (bliższa *Vorlage*) od skorygowanej przez Deuteronomistę i zawierającej już zmienione imiona. Zarazem można przypuszczać, że Kronikarz dokonał świadomego wyboru tradycji, która mogła być lokalna judzka (monarchiczna), a nie babilońska (deuteronomistyczna). Powrót do pierwotnych form imion mógł być zatem narzucony nie tylko przez tradycję ustną, ale także spisana, ocalała z pożogi najazdu babilońskiego. Mogły się składać na nią nieokreślone bliżej fragmenty archiwów królewskich, być może związane ze wspomnianymi przez historyka deuteronomistycznego księgami: „dziejów Salomona” (1Krl 11,41), „dziejów królów Judy” (1Krl 15,7.23) oraz „dziejów królów Izraela” (1Krl 14,19; 16,14).

Marek I. BARANIAK

Słowa kluczowe: historiografia, onomastyka, Księga Kronik, Iszbaal, Meribbaal

Keywords: historiography, onomastics, Chronicles, Eshbaal; Meribbaal

**Biblical Historiography in the View of Hebrew Onomastics.
The Case of the Names of Saul's Descendants in 1 Chr 8:33-34; 9:39-40**
Summary

The names of Saul's descendants appear in a different form in the books of Chronicles (1 Chr 8:33-34; 9:39-40) as compared to those in the books of Samuel (2 Sam 2-4; 9; 19; 21). In Chronicles the name Eshbaal is used instead of Ishbosheth, and Meribaal instead of Mephibosheth. This article describes the differences between these names in the context of early Hebrew epigraphy. The recalling of the original names of the first Judean royal dynasty in the books of Chronicles could be explained not only with reference to the original version of the books of Samuel, but also from the oral tradition of Judea or from some documents of the royal archives that survived the Babylonian conquest.

Bibliografia

- Avioz M., *The Names Mephiboshet and Ishboshet Reconsidered*, JANES 32 (2011), s. 11-20.
- Bodner K., *Reading the Lists: Several Recent Studies of the Chronicler's Genealogies*, w: Evans P.S., Williams T.F. (red.), *Chronicling the Chronicler. The Book of Chronicles and Early Second Temple Historiography*, Winona Lake (IN) 2013, s. 29-41.
- Demsky A., *The Genealogy of Gibeon (1 Chronicles 9:35-44): Biblical and Epigraphic Considerations*, BASOR 202/1971, s. 16-23.
- Driver S. R., *Notes on the Hebrew Text and the Topography of the Books of Samuel*, Oxford 1913.
- Edelman D. V., *Ish-bosheth*, ABD 3, s. 509-510.
- Edelman D. V., *Mephibosheth*, ABD 4, s. 697.
- Fowler J. D., *Theophoric Personal Names in Ancient Hebrew: A Comparative Study*, JSOTSup 49, Sheffield 1988.
- Garfinkel Y., Golub M. R., Misgav H., Ganor S., *The 'Išba'al Inscription from Khirbet Qeiyafa*, BASOR 373/2015, s. 217-233.
- Ginsburg C. D., *Introduction to the Massoretico-critical Edition of the Hebrew Bible*, London 1897.
- Golub M., *The distribution of personal names in the Land of Israel and Transjordan during the Iron II Period*, The Journal of the American Oriental Society 134(2014) nr 4, s. 621-643.

- Hamilton G. J., *New Evidence for the Authenticity of bš̄t in Hebrew Personal Names and for its Use as a Divine Epithet in Biblical Texts*, CBQ 60/1998, s. 228-250.
- Honeyman A. M., *The Evidence for Regal Names among the Hebrews*, JBL 67/1948, s. 13-25.
- Ilan T., *Lexicon of Jewish names in Late Antiquity. Part I: Palestine 330 BCE – 200 CE*, Tübingen 2002.
- Japhet S., *I & II Chronicles*, OTL, Louisville 1993.
- Jastrow M. Jr., *The Element Bosheth in Hebrew Proper Names*, JBL 13/1894, s. 19-30.
- Kalimi I., *An Ancient Israelite Historian: Studies in the Chronicler, His Time, Place and Writing*, Assen, 2005.
- Kalimi I., *The Reshaping of Ancient Israelite History in Chronicles*, Winona Lake (IN) 2005.
- Kaufmann Y., *The History of Israelite Religion – abridged and translated by M. Greenberg*, Chicago 1960.
- Knoppers G. N., *I Chronicles 1–9*, AB 12, New York 2003.
- Levin Y., *The Identification of Khirbet Qeiyafa: A New Suggestion*, BASOR 367/2012, s. 73-86.
- Levin Y., *Baal Worship in Early Israel: An Onomastic View in Light of the 'Eshbaal' Inscription from Khirbet Qeiyafa*, MAARAV 21 (2014) nr 1-2, s. 203-222.
- Mazar B., *The Early Israelite Settlement in the Hill Country*, BASOR 241/1981, s. 75-85.
- McCarter P. K., *II Samuel*, AB, New York 1984.
- Moore G. F., *Judges*, ICC, New York 1906.
- Müller R., *Das theophore Element „-Baal“ zwischen Samuel und Chronik*, w: Becker U., Bezzel H. (red.), *Rereading the relecture? The Question of (Post)chronistic Influence in the Latest Redactions of the Books of Samuel*, Tübingen 2014, s. 107-129.
- Naveh J., *Early History of the Alphabet: An Introduction to West Semitic Epigraphy and Palaeography*, Jerusalem 1997².
- Noegel S. B., *The Shame of Ba'al: The Mnemonics of Odium*, JNSL 41/2015, s. 69-94.
- Oldenburg U., *The Conflict between El and Ba'al in Canaanite Religion*, Leiden 1969.
- Riley W., *King and Cultus in Chronicles. Worship and the Reinterpretation of History*, JSOTSup 160, Sheffield 1993.

- Rofé A., *Text and Context: The Textual Elimination of the Names of Gods and Its Literary, Administrative, and Legal Context*, w: Werman C. (red.), *From Author to Copyist. Essays on the Composition, Redaction, and Transmission of the Hebrew Bible in Honor of Zippi Talshir*, Winona Lake (IN) 2015, s. 63-80.
- Rollston Ch. A., *Ad Nomen Argumenta: Personal Names as Pejorative Puns in Ancient Texts*, w: Botta A. F. (red.), *In the Shadow of Bezalel: Aramaic, Biblical, and Ancient Near Eastern Studies in Honor of Bezalel Porten*, Leiden 2013, s. 367-386.
- Schorch S., *Baal oder Boschet? Ein umstrittenes theophores Element zwischen Religions- und Textgeschichte*, ZAW 112/2000, s. 598-611.
- Scolnic B. E., *Chronology and Papyronymy: A List of the Judean High Priests of the Persian Period*, Atlanta 1999.
- Tigay J., *You Shall Have No Other Gods: Israelite Religion in the Light of Hebrew Inscriptions*, HSS 31, Atlanta 1986.
- Tov E., *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, Minneapolis 1992.
- Tsevat M., *Ishbosheth and Congeners: The Names and Their Study*, HUCA 46/1975, s. 71-87.
- Vanderkam J. C., *Davidic Complicity in the Deaths of Abner and Eshbaal: A Historical and Redactional History*, JBL 99/1980, s. 527.